

LADISLAV KUČERÁK

ZÁKLADNÍ FONDY A JEJICH STRUKTURA

Výrobní prostředky dělíme v podmínkách socialistického hospodářství na základní a oběžné fondy. Dělení těchto fondů na základní a oběžné spočívá ve způsobu, kterým přenáší svou hodnotu na výrobek, v charakteru oběhu hodnoty i obnovy různých částí výrobních prostředků.

Pro základní fondy je charakteristická řada příznaků. Především vykonávají specifickou funkci v pracovním procesu; člověk jejich pomocí mění pracovní předmět v žádaný výrobek. Dále neopouštějí výrobní sféru po zakončení každého jednotlivého výrobního cyklu, nýbrž se účastní mnoha cyklů a přitom si zachovávají svoji původní hmotnou formu a také samostatnost ve vztahu k výrobku.

Na rozdíl od základních fondů oběžné fondy se zúčastní obvykle jednoho výrobního cyklu, ve kterém se plně opotřebují a nezachovávají si svoji samostatnost na další výrobní období.

Ovšem ne fyzické vlastnosti věci, nebo jejich dlouhodobé používání je mění v základní fondy, nýbrž charakter jejich výrobního upotřebení.

Hodnota základních výrobních fondů nepřechází do hodnoty výrobků najednou, ale po částech. Její existence se jako by rozděluje — část zůstává v užitné hodnotě základních fondů, část přechází do produktu a odděluje se v podobě peněz — přičemž první část se neustále zmenšuje, zatím co druhá roste. U základních fondů obíhá tedy jejich hodnota, která se postupně odděluje od naturální formy základních fondů, aby se pak proměnila v nové základní fondy.

Na rozdíl od základních fondů hodnota oběžných fondů přechází na hodnotu produktu najednou během jednoho výrobního cyklu, ve kterém se plně opotřebují a čas oběhu oběžných prostředků je vždy kratší, než doba oběhu základních fondů.

V naturálně věcné formě patří do základních fondů pracovní prostředky. Avšak není možno a není zcela správné ztotožňovat základní fondy s pracovními prostředky a oběžné fondy s pracovními předměty. Pojmy pracovní prostředky a pracovní předměty jsou širší než pojmy základní a oběžné fondy. Pracovní prostředky a pracovní předměty zahrnují všechny výrobní prostředky, ale základní a oběžné fondy zahrnují jenom ty, které mají hodnotu. O tom hovořil již Marx v Kapitálu. „... výrobní prostředek nikdy neodevzdává výrobku více hodnoty, než ztrácí v pracovním procesu ničením své vlastní užitné hodnoty. Kdyby neměl hodnotu a proto by neměl co ztratit, tj. kdyby nebyl sám výrobkem lidské práce, neodevzdával by výrobku žádnou hodnotu. Sloužil by k vytvoření užitné hodnoty, aniž by se účastnil při vytváření směnné hodnoty. Tak je tomu u všech výrobních prostředků, které jsou dány přírodou, bez přičinění člověka: u země, větru, vody, železa v rudné žíle, dříví v pralese atd.“¹ Z toho vyplývá, že do základních fondů nepatří půda, řeky, les apod.

Avšak ani u těch objektů, které mají hodnotu, nejsou základní a oběžné fondy totožné s pracovními prostředky a pracovními předměty. Např. hnojiva jsou pomocné materiály, které jsou jednou z forem pracovních předmětů. Jejich působnost se však vztahuje na několik výrobních období a jejich hodnota se přenáší po částech na výrobek. Proto vzhledem ke způsobu přenášení své hodnoty na výrobek jsou částí základních fondů. „Chovají-li se výrobní prostředky, které nejsou pracovními prostředky ve vlastním smyslu, např. pomocná látka, surovina, polotovary atd., pokud jde o přenášení hodnoty a tudíž způsob oběhu jejich hodnoty, stejně jako pracovní prostředky, jsou rovněž hmotným nositelem, formou funkce existence fixního kapitálu. Tak je tomu při zmíněném zlepšování půdy, jímž se přidávají půdě chemické součásti, které působí po několik výrobních období nebo roků. Zde ještě dále existuje vedle výrobku část hodnoty v samostatné formě čili ve formě fixního kapitálu, kdežto jiná část hodnoty se přenáší na výrobek a tudíž s ním obíhá.“²

Je nutno ještě poznamenat, že některé předměty osobní a společenské potřeby, např. obytné domy, automobily, chladničky atd. mají ve smyslu dlouhodobé spotřeby, postupné amortizace a částečné obnovy podobný charakter, jako základní fondy. Jiné spotřební předměty, např. potraviny, slouží jen krátkou dobu. Avšak doba jejich působení v prvním případě je nemění z předmětů spotřeby v základní výrobní fondy a krátká doba jejich služby v druhém případě neznamená, že jsou oběžnými fondy.

Bereme-li v úvahu rozdíl mezi základními fondy působícími v procesu výroby, a nevýrobními fondy dlouhodobé spotřeby, můžeme základní fondy rozdělit do dvou skupin: výrobní základní fondy a nevýrobní základní fondy.

K výrobním základním fondům patří budovy, stavby, energetické a hnací stroje a zařízení, pracovní stroje a zařízení, přístroje, dopravní prostředky, inventář a jiné pracovní prostředky, soustředěné v oblasti hmotné výroby.

K nevýrobním základním fondům počítáme budovy, stavby, hospodářský inventář a zařízení obytných domů, administrativních úřadů, škol, stadiónů, klubů, divadel, domů kultury, sanatorií a jiných fondů dlouhodobého používání v nevýrobní oblasti. Význam nevýrobních základních fondů však nelze podceňovat, neboť tyto fondy přímo souvisí s uspokojováním kulturních, zdravotních, sociálních a jiných potřeb obyvatele.³

Důležitým příznakem základních fondů je také ta skutečnost, že jejich sociálně ekonomický charakter je podstatně odlišný od základního kapitálu. Oba pojmy jsou specifickými kategoriemi, jsou to určité sociálně ekonomické formy existence a působení výrobních prostředků. To však vyplývá z působení ekonomických zákonů dané společností. Za kapitalismu je cílem používání techniky zabezpečení zisků kapitalistů — za socialismu úspora práce a ulehčení práce dělníků, jakož i zabezpečení rostoucích potřeb společnosti.

Základní fondy socialistické společnosti jsou společenským socialistickým vlastnictvím, slouží, jak již bylo uvedeno, zájmům zvyšování hmotné a kulturní úrovně, zájmům zvyšování společenského bohatství a posílení hospodářské síly socialistického státu. To vše podmiňuje zájem pracujících na udržování, růstu a zdokonalování základních fondů, určuje harmonický soulad výrobních sil — pracovníků i používaných jimi strojů. Na rozdíl od toho základní kapitál se nachází v soukromém vlastnictví, je prostředkem vykořisťování a zotročování dělnictva. Proto také stojí proti pracujícím jako cizí, nepřátelská síla.

Dále v podmínkách socialismu jsou základní fondy vyráběny a reprodukovány

v plánovitém pořádku. Přeměna výrobních prostředků ve společenské vlastnictví přivedla k působení ekonomického zákona plánovitého rozvoje národního hospodářství a na tom základě k vědomému řízení společenské výroby. Ekonomické přednosti socialismu podmiňují vysoká tempa technického pokroku, lepší využití základních fondů. Naproti tomu v kapitalistické výrobě se společenský charakter práce projevuje prostřednictvím živelnosti trhu. Základní kapitál je rozdělen mezi jednotlivé podniky, odvětví i teritoriálně živelně, podle působení zákona hodnoty, zákona konkurence a anarchie výroby. To nezbytně vede k porušení proporcí a vyvolává to velkou nehospodárnost kapitalistické výroby. Za imperialismu, obzvláště v období všeobecné krize kapitalismu, je charakteristické značné zpomalení technického pokroku i chronické nevyužívání základního kapitálu.

Základní fondy se však odlišují od základního kapitálu nejen kvalitativně, ale i podle složek. Do základních fondů socialistické společnosti patří souhrn materiálních hodnot, které si zachovávají svoji naturální formu po dobu několika výrobních cyklů a postupně přenášejí svoji hodnotu na produkt (výrobní fondy) nebo postupně ztrácejí svoji hodnotu (nevýrobní fondy). Do základního kapitálu, kromě materiálních objektů, majících hodnotu, zahrnují kapitalisté i prostředky bez hodnoty. Tak je do základního kapitálu započítávána hodnota firmy, patenty, licence atd.

Mezi základními fondy a základním kapitálem jsou tedy rozdíly kvalitativní i kvantitativní. Proto základní fondy jsou specifickou ekonomickou kategorií, vlastní socialistickému způsobu výroby — a základní kapitál ekonomickou kategorií, vlastní kapitalismu.

Základní fondy v ČSSR sestávají z objektů státního socialistického vlastnictví, z družstevního vlastnictví a osobního vlastnictví obyvatelstva. Toto dělení fondů mezi rozličné formy vlastnictví je objektivní nutností za socialismu. Základní fondy, které jsou státním vlastnictvím, představují všelidové vlastnictví, základní fondy v družstvech jen skupinové vlastnictví. Okruh objektů státního vlastnictví je širší, než okruh objektů družstevního vlastnictví. Ke státnímu vlastnictví patří základní fondy vedoucích odvětví výroby.

V procesu výstavby socialistické společnosti vznikly a vytvořily se socialistické principy hospodaření a řízení základními fondy. Každý chozrasčotní státní podnik dostává do svého disponování určité množství základních fondů, nezbytných pro jeho činnost. Vedení podniku je povinno využít všechny možnosti, aby si zabezpečilo co nejlepší a nejúplnější využívání vnitřních rezerv. Vedení podniku má právo žádat vyšší orgány o zvýšení základních fondů a také využít k tomu účelu i jiné prameny financování investic. Jestliže má podnik zbytečně velké základní fondy, je dovoleno, aby je realizoval státním, družstevním nebo společenským organizacím.

Důležitým předpokladem správného plánování reprodukce základních fondů je provedení jejich klasifikace na vědeckém základě. V závislosti na konkrétních úkolech, stojících před plánovacími, hospodářskými a finančními orgány, používá se několik různých druhů klasifikací základních fondů.

Velký praktický význam má rozdělení základních fondů na výrobní a nevýrobní. Vysoký podíl výrobních základních fondů v celkové hodnotě základních fondů určité země vyjadřuje rozšířenou socialistickou reprodukci materiálněvýrobní základny. Podíl výrobních fondů z celkové hodnoty základních fondů v ČSSR se zvýšil za léta 1948—1960 ze 45 % na 52 % — a nevýrobních základních fondů se v odpovídající míře snížil z 55 % na 48 %.⁴ Změna proporce mezi

základními výrobními fondy a nevýrobními základními fondy byla způsobena přednostním růstem výrobních základních fondů, jejich rychlejším rozvojem, což bylo zabezpečeno odpovídajícím rozdělením a využitím investic. Výrobní základní fondy se od roku 1948 zvýšily do roku 1960 o 87 %, zatím co nevýrobní základní fondy v té době vzrostly jen o 40 %.⁵

Jiným důležitým druhem klasifikace základních fondů je jejich rozdělení podle forem vlastnictví. Vysoký podíl společenského vlastnictví, zejména všelidového, z celkové hodnoty základních fondů vyjadřuje proces nepřetržitého růstu i upevnování socialistických výrobních vztahů. Podíl společenského socialistického vlastnictví v celkových výrobních základních fondech je téměř 100 %, z toho všelidové vlastnictví představuje 88,5 %, zbytek je vlastnictví družstevní a jen zlomek procenta představuje soukromý sektor a osobní vlastnictví. Ve struktuře nevýrobních základních fondů je podíl socialistického vlastnictví menší — 77,1 % a soukromý sektor a osobní vlastnictví představuje 22,9 %.⁶

Pro ekonomický rozbor, plánování a evidenci základních fondů má význam klasifikace základních fondů podle jednotlivých odvětví národního hospodářství — průmysl, stavebnictví, zemědělství a lesnictví, doprava a spoje, materiálně technické zásobování atd.

Rozbor struktury výrobních základních fondů podle jednotlivých odvětví národního hospodářství ukazuje, že za léta 1948—1960 se podíl výrobních základních fondů průmyslu v celkovém objemu základních výrobních fondů zvýšil, při odpovídajícím snížení podílů ostatních odvětví hmotné výroby.

Struktura výrobních základních fondů národního hospodářství⁷
(stav ke konci roku — podle srovnatelných cen z roku 1955)

	1948	1950	1955	1960
Výrobní základní fondy celkem	100	100	100	100
z toho: průmysl	55,5	58,6	59,2	59,6
stavebnictví	2,2	2,2	2,1	1,9
zemědělství a lesnictví	20,—	17,4	18,3	19,3
nákladní doprava a spoje	17,8	17,4	16,3	15,4
MTZ, výkup a ostatní odvětví	4,5	4,4	4,1	3,8

Rychlý růst základních fondů průmyslu vyjadřuje především rozvoj odvětví těžkého průmyslu, tj. průmyslu paliv, těžby rud a hutnictví i jiných odvětví vyrábějících výrobní prostředky.

Odvětvová struktura základních fondů slouží nám pak k charakteristice směru rozvoje určitého odvětví, například průmyslu a k charakteristice společenské dělby práce uvnitř tohoto odvětví.

Z takto sestavených dat odvětvové struktury základních fondů je možno usuzovat, k jakým změnám dochází v rozdělení fondů — vidíme, že se zvýšil podíl odvětví těžkého průmyslu a snížil podíl odvětví spotřebního a potravinářského průmyslu, což znamená změny v postavení jednotlivých odvětví.

Nové výrobní prostředky se zavádějí ve velkém množství ve všech odvětvích průmyslu, především pak v odvětvích vyrábějících výrobní prostředky. Je to

Základní fondy v průmyslu podle odvětví⁶

Odvětví	Podíl na celku počátkem roku				
	1957	1958	1959	1960	1961
národní podniky celkem	100	100	100	100	100
z toho:					
výroba elektřiny a tepla	11,6	11,7	11,6	11,9	11,8
průmysl paliv, výrobky uhlí a nafty	14,2	14,7	15,2	15,4	15,6
těžba rud a hutnictví	12,7	12,9	13,3	13,7	14,4
strojírenství a kovodělný průmysl	19,2	19,5	19,5	19,4	19,3
chemický a gumárenskoasbestový průmysl	6,1	6,4	6,4	6,6	6,6
průmysl stavebních hmot	4,2	4,2	4,5	4,8	4,9
průmysl dřevozpracující	2,1	2,1	2,—	2,—	2,—
průmysl celulózy a papíru ,	2,3	2,4	2,5	2,4	2,4
průmysl skla, porcelánu a keramiky	2,1	2,—	1,9	1,8	1,7
průmysl textilní	9,7	9,—	8,6	8,1	7,8
průmysl konfekční	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
průmysl kožedělný a obuvnický	1,8	1,8	1,8	1,7	1,7
průmysl polygrafický	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
průmysl potravinářský	12,3	11,7	11,2	10,8	10,4
ostatní průmyslová výroba	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4

vyjádřením zvláštní péče, která je věnována rozvoji výroby kovů, uhlí, strojů a výroby chemické, jako základně procesu rozšířené reprodukce. O tom svědčí i výsledky výroby v těchto odvětvích — např. výroba oceli vzrostla z 2621 tisíc tun v roce 1948 na 6768 tisíc tun v roce 1960, tj. téměř 2,6krát, těžba černého uhlí 1,6krát, elektřiny 3,2krát atd. Tento rozvoj vytváří pak podmínky pro rychlý růst výroby spotřebních předmětů a představuje systematický růst produkce skupiny B jako celku i všech jejích odvětví — výroba spotřebních předmětů se v období 1948 až 1960 ztrojnásobila.

Strana a vláda při plánování tempa růstu jednotlivých odvětví průmyslu přijímají opatření, aby odstranily případné zaostávání určitých odvětví a odstranily tak dílčí disproporce, které vznikají v jednotlivých článcích socialistické reprodukce. Konkrétní podmínky rozvoje jsou do značné míry spojeny s vytvářením značných rezerv výrobních kapacit v jednotlivých odvětvích, která vyrábějí výrobní prostředky, což je spojeno s výstavbou nových podniků. Během výstavby se odčerpává z národního hospodářství značné množství techniky. Teprve po dokončení výstavby podniku vede osvojení a soustavné intenzivní využívání nových výrobních kapacit k rychlému růstu produkce.

Pro charakteristiku odvětvové struktury základních fondů je důležitým faktorem také ta skutečnost, že neustálý rozvoj společenské dělby práce vede ke vzniku nových článků výroby, které je nutno vybavovat soustavou strojů, dále se zvyšuje podíl odvětví, která si vyžadují velké investice, například hydroelektrárny, hutní závody, chemické závody apod. Růst podílu fondů v těchto odvětvích však zabezpečuje zvýšení produktivity práce.

Pro národní hospodářství je důležitá nejen správná odvětvová struktura základních fondů, ale neméně důležité je také správné rozmístění základních fondů po teritoriu země tak, aby bylo zabezpečeno přiblížení výroby k místům těžby surovin, nebo k místům odhytu hotových výrobků, aby byla zabezpečena specia-

lizace a komplexní rozvoj jednotlivých krajů, maximální efektivnost investic, upřednostňování dříve zaostalých oblastí v ekonomickém smyslu a také zesílení schopnosti obrany země. Československo dostalo jako dědictví po kapitalismu značně nerovnoměrné rozdělení výrobních základních fondů v jednotlivých oblastech. Proto v období výstavby socialismu musela být provedena obrovská práce, aby bylo odstraněno toto neblahé dědictví minulosti, v podobě nevhodného rozmístění výrobních sil. Díky této hospodářské politice bylo dosaženo rovnoměrnějšího rozdělení základních fondů po celé republice. Podle stavu na začátku roku 1960 bylo rozdělení již rovnoměrnější — i když dosud značně zaostávají kraj Jihočeský, který má jen 2,8 % základních fondů našeho průmyslu a kraj Východoslovenský, ve kterém je 3,6 % základních fondů průmyslu.⁹

Výrobní základní fondy se skládají ve svém souhrnu z mnoha rozmanitých prvků, které se od sebe navzájem liší svou hmotnou podobou, ale také technologickými funkcemi v procesu výroby, výkonem, životností atd. To si vyžaduje určitého jejich třídění. Východiskem pro třídění základních fondů je Marxovo dělení pracovních prostředků. „... Mezi pracovními prostředky samými tvoří mechanické pracovní prostředky, jejichž souhrn lze nazvat kostrní a svalovou soustavou výroby, daleko rozhodnější charakteristické znaky určité epochy společenské výroby daleko víc, než takové pracovní prostředky, které slouží jen k uchování pracovních předmětů a jejichž souhrn lze nazvat cévní soustavou výroby, jako např. roury, sudy, koše, džbány atd... Kromě věcí, jejichž prostřednictvím působí práce na pracovní předmět a které proto tak či onak slouží jako vodiče její činnosti, patří v širším slova smyslu k prostředkům pracovního procesu všechny materiální podmínky, nutné k tomu, aby proces mohl vůbec probíhat. Nevcházejí do něho přímo, ale bez nich nemůže buď probíhat vůbec, nebo jenom nedokonale.“¹⁰

Marx tedy dělil pracovní prostředky na tři skupiny. Je zcela pochopitelné, že toto členění nelze dnes přijmout beze změn, vždyť se změnila jak výrobní technologie, tak samotné základní fondy. Rozvinula se „cévní soustava výroby“, vznikají další pracovní prostředky, které obstarávají funkce, jež do nedávna mohl vykonávat jenom člověk — jsou to přístroje k registraci a regulaci průběhu výrobních dějů. Třídění základních fondů a jejich klasifikace proto prodělala určitý vývoj. Při dnešní naší klasifikaci brali jsme zřetel i na zkušenosti v SSSR, kde byla první klasifikace provedena v roce 1925 a měla jen 3 třídy. Průběhem vývoje však pochopitelně docházelo stále k podrobnějšímu a přesnějšímu třídění. Naše dnešní klasifikace v Československu, která byla zavedena v roce 1960, vychází jednak ze zkušeností v zahraničí a jednak z vlastních zkušeností s klasifikací z roku 1955, která byla použita při generální inventarizaci.

Základním hlediskem pro klasifikaci celého našeho souboru základních fondů byly potřeby řízení socialistického hospodářství a rozlišování hlavních hmotných složek reprodukčního procesu podle jejich stupně a způsobu účasti ve výrobním procesu. Bylo vytvořeno devět skupin.

Především byly vyděleny budovy. Do této skupiny jsou zahrnovány stavební objekty, jejichž účelem je vytvoření pracovních podmínek, ochrana hmotných statků, sociálněkulturní obsluha obyvateřtva a obydlí.

Druhou skupinu základních fondů představují stavby, které mají určité odchylné znaky od budov. Vytváří podmínky pro uskutečňování určitých dějů. Do této skupiny patří inženýrsko-stavební objekty, určené pro plnění technických funkcí, jako šachty, naftové vrty, chladicí věže, tovární komíny, silnice, vlečky,

přebrady, jezy atd. — a dále stavby pro obyvatelstvo — chodníky, dlažba, hřiště, koupaliště aj.

Třetí skupina je tvořena energetickými stroji a zařízením. K těmto strojům patří objekty určené pro výrobu energie, přeměnu energie v energii mechanickou. Patří sem stroje a zařízení uvolňující tepelnou energii, na výrobu a transformaci elektřiny, výrobu a hromadění plynu, hnací stroje a vnitřní rozvody páry, vody, elektřiny atd.

Skupina čtvrtá je z hlediska klasifikace základních fondů nejdůležitější, především proto, že obsahuje pracovní stroje a zařízení, tedy základní fondy neaktivnější. Sem patří stroje a zařízení určené pro mechanické, tepelné, chemické a jiné působení na pracovní předměty a jejich přeměnu. Patří sem také stroje pro kulturní činnost a služby i pomocná zařízení.

Skupina pátá navazuje na skupinu čtvrtou, a představuje přístroje a zvláštní technická zařízení. V současné době stoupá značně úloha měřicích přístrojů, laboratorních zařízení apod., a proto jsou vydělovány do zvláštní skupiny.

Šestou skupinu představují dopravní prostředky — ať vnitropodnikové dopravy, či dopravy železniční, silniční, vodní i letecké, které umožňují prostorové přemísťování věcí i osob.

Sedmá skupina zahrnuje hospodářský inventář, sem patří nábytek, topná a osvětlovací tělesa, kancelářský a obchodní inventář apod.

Kromě těchto uvedených základních fondů jsou pak ještě fondy, které jsou charakteristické jen pro určitá odvětví — např. zvířata, která představují skupinu osmou a pozemky a trvalé porosty, které tvoří poslední naši klasifikační skupinu — devátou.

Tato klasifikace základních fondů je důležitá pro ekonomický rozbor, který má význam pro odhalení tendencí vývoje jednotlivých druhů základních fondů, pro rozbor ekonomické efektivity investic, určení proporce mezi tempem růstu jednotlivých druhů základních fondů a produkce a také pro charakteristiku zákonitostí změn průměrných norem odpisů.

Pro socialistickou společnost je velmi důležité, jaký je vzájemný vztah mezi jednotlivými druhy základních fondů, kam dávat více investic — do budov, které jsou podmínkou výroby, nebo do výrobního zařízení, které určuje kapacitu podniků. Socialistická společnost má především zájem na optimálním zvětšení podílu neaktivnější části základních fondů — výrobním zařízení. To se zabezpečuje v prvé řadě růstem technické úrovně podniků, jejich mechanizací a automatizací.

Při mechanizaci a automatizaci výroby, hodnota budov, staveb a některých jiných druhů základních fondů zůstává stabilní nebo se zvětšuje srovnatelně pomalu. Zároveň rychle vzrůstá hodnota výrobního zařízení, které směřuje nástroje ruční práce. V řadě případů automatizace výrobních procesů dovoluje také rozmístit na starých výrobních plochách větší množství pracovních strojů.

Jedním z rozhodujících faktorů růstu podílu výrobního zařízení je koncentrace výroby. Za léta 1957—1960 se podíl průmyslových podniků s počtem pracovníků od 1001 do 2500 zvýšil z 19,7 % na 22,9 %, s počtem od 2501 do 5000 ze 4,1 % na 9,2 % a s počtem nad 5000 pracovníků z 1,4 % na 2,8 %. Přitom se počet pracovníků v největších podnicích (přes 2501 zaměstnanců) rovnal 49 % všech pracovníků průmyslu, zatím co v roce 1957 jen 34,3 %.¹¹ Toto zvýšení koncentrace podniků mělo pochopitelně vliv i na strukturu základních fondů průmyslu, a to směrem zvýšení podílu zařízení a snížení podílu budov a staveb. To vyplývá ze skutečnosti, že na velkých podnicích podíl aktivní části základních fondů na

celkové hodnotě základních fondů je zpravidla větší, než na menších podnicích.

Velký vliv na strukturu základních fondů má rozdělení investic na výstavbu nových a rekonstrukci starých podniků, popřípadě na rozšíření již existujících podniků. Pro uvedení do chodu jednoho a téhož množství zařízení v novém podniku je zapotřebí daleko větších nákladů na budovy, než v podniku rekonstruovaném. Proto podle míry růstu nákladů na rekonstrukci a rozšíření podniků v celkových investicích, podíl pracovních strojů v hodnotě základních fondů roste. Na podíl pracovních strojů v základních fondech má do značné míry vliv také specializace výroby. Na specializovaných závodech bývá více výrobního zařízení, používají se proudové metody, běžící pásy a jiné formy organizace práce. Je přitom méně rozličných pomocných služeb, lépe se využívají výrobní plochy. Čím více se tedy bude rozvíjet specializace, tím více poroste při stejných podmínkách podíl pracovních strojů v základních fondech.

V současné době se provádí značná práce na zmenšení rozměrů strojů a zařízení. To dovolí rozmístit na těch samých výrobních plochách větší množství pracovních strojů. Růst výrobního zařízení však závisí i na tendenci rozvoje jiných skupin základních fondů — pohonných strojů, transmisí, transportních prostředků, zařízení a nástrojů.

Výrobní zařízení je organicky spojeno s pohonnými stroji a transmisemi. Růst výrobního zařízení není možný bez odpovídajícího zvýšení počtu strojů vyrábějících energii a transmisí. Vzájemný vztah mezi tempem růstu výrobního zařízení z jedné strany a pohonných strojů z druhé strany je určen tím, že technický pokrok snižuje spotřebu energie na jednotku kapacity strojů. Pochopitelně, že tato zákonitost se projevuje po zakončení komplexní elektrifikace hospodářství a nepůsobí v každý daný okamžik, ale ve velké historické perspektivě. To znamená, že tempo růstu výrobního zařízení za dlouhou dobu, by mělo předejít tempo růstu pohonných strojů a transmisí.

Důležitá je také otázka o podílu transportních prostředků, který závisí především na objemu práce dopravy a na jejím kvalitativním stavu. Čím více je nutno zboží přepravovat, tím větší potřeba transportu — zlepšíme-li využívání transportních prostředků, zmenšuje se tato potřebnost. Objem přepravy závisí nejen na množství vyráběné produkce, ale i na vzdálenosti přepravy. Práce transportu je přímo úměrná zvýšení výroby a nepřímo úměrná průměrným vzdálenostem přepravy. Na podíl transportních prostředků v hodnotě základních fondů mají vliv mnohé faktory; z jedné strany se hodnota transportních prostředků snižuje v důsledku využívání levnějších běžících pásů a dopravních pásů, v důsledku snižování ceny transportních prostředků, v důsledku snižování váhy výrobků a jiných faktorů, z druhé strany se zvyšuje v důsledku rychlejšího tempa růstu výroby. To všechno vede k relativní stabilizaci podílu transportních prostředků v hodnotě základních fondů.

To jsou hlavní faktory, podmiňující strukturu základních fondů a její změnu v dalším období. Zároveň se v jednotlivých obdobích mění tato struktura také vlivem pohybu velkoobchodních cen na výrobní prostředky, změnou proporcí mezi různými odvětvími průmyslu i jinými konkrétními faktory. Změna struktury základních fondů v jednotlivých etapách rozvoje hospodářství je proto výsledkem složitých ekonomických procesů, působících různými směry.

Z uvedené tabulky je vidět, že podíl budov a staveb v hodnotě průmyslových výrobních fondů poklesl o 2 0/0 a zároveň se však struktura základních fondů nezměnila ve prospěch neaktivnější části — výrobních, energetických, a hnacích

Vývoj struktury průmyslových výrobních fondů v ČSSR¹²

	1956	1957	1959	1960
Základní výrobní fondy celkem	100	100	100	100
z toho budovy a stavby	48,4	47,5	46,4	46,4
výrobní, energetické a hnací stroje	33,9	34,5	34,9	32,9
transport, inventář a ostatní	17,7	18,—	18,7	20,7

strojů — neboť zde je vidět také pokles o 1 0/0, takže k růstu podílu došlo jenom u transportních prostředků, inventáře a jiných základních fondů, a sice o 3 0/0.

Bylo již řečeno, že pro socialistickou společnost je důležité, kam bude dáváno více prostředků, více investic — do budov nebo do výrobního zařízení. V tomto ohledu je vývoj již příznivější, jak dokazují uvedená data.

Dynamika investiční činnosti v průmyslu¹² (v 0/0 k roku 1956)

Rok	Celkový objem investic	Z toho	
		stavební práce investiční povahy	investice do strojů, zařízení, nářadí, inventáře
1951	81,8	71,2	91,9
1956	100	100	100
1957	109,7	110,3	109,2
1958	136,6	134,8	138,2
1959	165,5	165	166
1960	185,1	179,7	190,3

Z tabulky je vidět, že za léta 1956—1960 bylo tempo růstu hodnoty stavebních prací investiční povahy nižší, než tempo růstu hodnoty zařízení. Z toho vyplývá, že investiční částky jsou správně zaměřeny na rychlejší růst aktivní části základních fondů. I když pochopitelně situace v kapitalistických zemích nemůže být měřítkem pro nás, neboť zde jsou různé sociální podmínky, je přesto nutné konstatovat, že v mnohých kapitalistických zemích podíl stavebních prací investiční povahy bývá ještě nižší než u nás. Tato skutečnost hovoří o tom, že jsou zde ještě možnosti zvýšit podíl strojů, zařízení a nářadí z částky investic v naší republice.

Značný vliv na poměr ve struktuře výrobních fondů má také ta skutečnost, že mnohá odvětví mají velký podíl budov a staveb ve svých základních fondech. Tento podíl je nejvyšší u průmyslu těžby paliv — 63,6 0/0, průmyslu dřevozpracujícího — 59,1 0/0, průmyslu porcelánu a keramiky — 61,6 0/0 a průmyslu konfekčního — 63,3 0/0. Naopak největší podíl výrobního zařízení je v průmyslu gumárenském — 45,1 0/0, průmyslu celulózy a papíru — 43,7 0/0, v průmyslu textilním 43,9 0/0 a v průmyslu polygrafickém 51,5 0/0. Pro celkovou strukturu výrobních fondů našeho průmyslu je pak důležitá ta skutečnost, že odvětví, která mají velký podíl budov a staveb, podílí se vysokým procentem na celkových základních fondech našeho průmyslu. Tak například průmysl těžby paliv se podílí

na celkových základních фондах průmyslu 10,9 %, zatím co podíl průmyslu gumárenského na celkových základních фондах činí jen 0,5 %, celulózy a papíru jen 2,4 %; jedině textilní průmysl má dnes větší podíl — 7,8 %.¹³ Tato skutečnost pak pochopitelně ovlivňuje podíl budov a staveb na celkovém objemu základních fondů určitého odvětví národního hospodářství.

Proto při výstavbě nových základních fondů je nutno dosahovat co nejnižších podílů stavebních investic, což lze uskutečňovat soustředováním výroby do velkých celků, stavbou výrobních hal co nejlépe a co nejlevnějších — a tam, kde je to možné, budovat polooodkryté a odkryté provozy. Například v projektu kaučukárny, která je stavěna u Kralup, se předpokládalo, že kondenzace a regenerace lihu bude umístěna v budově, na níž stavební náklady měly činit 8 milionů Kčs.

Do budoucna lze očekávat další zlepšení tohoto dosud nepříznivého poměru mezi budovami a výrobním zařízením, neboť se počítá s rozšířením a rekonstrukcí již existujících průmyslových podniků, dále s lepším využíváním stávajících výrobních míst a také se snížením cen staveb. Růst podílu strojů a výrobního zařízení v hodnotě základních fondů bude také napomáhat růst investic do těch odvětví, kde zařízení představuje větší část základních fondů, než je průměr v průmyslu celkem — jedná se například o průmysl chemický, hutnictví černých kovů a podobně.

Zvyšování podílu strojů a výrobního zařízení na celkovém objemu základních fondů je důležitým národohospodářským úkolem. Tento problém však nesmí být zjednodušován. Nejde totiž o pouhý růst podílu strojů a výrobního zařízení, neboť tyto základní fondy se skládají z mnoha druhů strojů a výrobního zařízení, které mají různou technickou úroveň a také různé velké vlivy na růst výroby, produktivity práce a snižování nákladů výroby. Proto nejde jenom o zvyšování podílu strojů a výrobního zařízení, nýbrž také o to, aby v této skupině měly rozhodující převahu progresivní stroje, odpovídající světové technické úrovni.

Přesná znalost struktury základních fondů dává tak možnost správných úvah nejen o rozvoji jednotlivých podniků, nýbrž i o celých odvětvích v národním hospodářství, zejména pak ve vztahu k investiční výstavbě, k technickému rozvoji a zvyšování ekonomické efektivity národního hospodářství.

POZNÁMKY

¹ K. Marx: Kapitál I, SNPL, Praha 1953, str. 222—223.

² K. Marx: Kapitál II, SNPL, Praha 1954, str. 172—173.

³ Termín nevýrobní základní fondy se široce používá v literatuře i plánových dokumentech, bylo by však třeba prozkoumat jeho vhodnost, neboť Marx nikdy nenazýval obytné domy, kulturní stavby atd. základním kapitálem.

⁴ Statistická ročenka ČSSR 1961, str. 43.

⁵ Tamtéž.

⁶ Statistická ročenka ČSSR 1961, str. 43.

⁷ Upraveno podle Statistické ročenky ČSSR 1961, str. 43.

⁸ Upraveno podle Statistických ročenek 1958, 1960, 1961.

⁹ Statistická ročenka ČSSR 1961, str. 501.

¹⁰ K. Marx: Kapitál I, SNPL, Praha 1953.

¹¹ Sestaveno podle Statistických ročenek z roku 1958 a 1961.

¹² Sestaveno na základě Statistických ročenek ČSSR.

¹³ Statistická ročenka ČSSR 1961, str. 149.

Anlagefonds und ihre Struktur

Die Produktionsmittel werden in den Bedingungen der sozialistischen Wirtschaft in die Anlage- und Umlauffonds geteilt. Diese Einteilung hängt von der Weise ab, in der die Anlage- und Umlauffonds ihren Wert auf das Erzeugnis übertragen, als auch von dem Charakter des Umlaufwertes und von der Erneuerung der Produktionsmittel.

Die Anlagefonds der sozialistischen Wirtschaft stellen gesellschaftliches Eigentum dar; sie dienen den Interessen der Erhöhung des materiellen und kulturellen Niveaus, als auch der Erhöhung des gesellschaftlichen Reichtums und der Stärkung der Volkswirtschaft des sozialistischen Staates. Dadurch wird das Interesse der Werktätigen an der Erhaltung, dem Wachsen und der Vervollkommnung der Anlagefonds bedingt und die Harmonie der Produktionskräfte bestimmt.

Eine wichtige Voraussetzung für die richtige Planung der Produktion der Anlagefonds ist die Durchführung deren Klassifikation auf wissenschaftlicher Grundlage. Im Zusammenhang mit den konkreten Aufgaben, die den Planungs-, Wirtschafts- und Finanzorganen bevorstehen, werden verschiedene Typen der Klassifikation der Anlagefonds verwendet.

Eine grosse Bedeutung hat die Einteilung der Anlagefonds in die Produktionsanlagefonds und die Anlagefonds der Nichtproduktionsphäre. Durch den hohen Anteil der Produktionsanlagefonds im Gesamtwert der Anlagefonds wird die erweiterte Reproduktion der materialtechnischen Basis zum Ausdruck gebracht. Infolge des Vorzugwachstums der Produktionsanlagefonds hat sich ihr Anteil an den gesamten Anlagefonds in der CSSR von 45 % im Jahre 1948 auf 52 % im Jahre 1960 erhöht.

Für die Planung und Evidenz der Anlagefonds ist die Klassifikation der Anlagefonds nach den Zweigen der Volkswirtschaft von grosser Wichtigkeit. Die Strukturanalyse der Anlagefonds nach einzelnen Zweigen der Volkswirtschaft zeigt, dass sich der Anteil der Anlagefonds der Industrie an dem Gesamtumfang der Anlagefonds in Jahren 1948–1960 erhöht hat (bei der entsprechenden Herabsetzung des Anteiles der anderen Produktionszweige). Durch rasches Wachstum der Anlagefonds in der Industrie wird in erster Reihe die Entwicklung der Zweige der schweren Industrie zum Ausdruck gebracht.

Die Produktionsanlagefonds bestehen aus vielen Elementen, die sich durch ihre Funktionen im Produktionsprozess voneinander unterscheiden. Das führt zur Notwendigkeit einer bestimmten Klassifikation. Bei der Klassifizierung der Anlagefonds in der CSSR wurden neuen Gruppen geschaffen.

Diese Klassifikation ist sowohl für die ökonomische Analyse wichtig, die die Entwicklungstendenz der einzelnen Typen von Anlagefonds enthüllen soll, als auch für die Analyse der ökonomischen Effektivität der Investitionen.

Durch die genaue Kenntnis der Struktur der Anlagefonds wird ein besseres Kennenlernen der Entwicklung der einzelnen Unternehmen, der ganzen Produktionszweige und des Investitionsaufbaus in der Volkswirtschaft ermöglicht.

Übersetzt von M. Vácha

